

ELS ESTUDIS LOCALS AL TARRAGONÈS, UNA VISIÓ HISTÒRICA

ELISEU SOLER

Si volem donar una visió específica dels estudis locals del Tarragonès avui, no podem deixar de banda unes consideracions prèvies. En primer lloc, hem de fer notar com aquesta comarca político-administrativa d'avui ho és dins d'una unitat més àmplia i característica, el Camp de Tarragona, espai geohistòric on s'han donat una sèrie d'interrelacions, i encara es donen. Una altra consideració és el fet que Tarragona, com a capital amb funció administrativa sobre una província dins el marc d'una Administració centralitzada i un Estat unitari, fou un nucli —això encara es nota— on es prenen, i encara es prenen, certes decisions en matèria cultural i on residien determinades institucions amb poder i competències administratives culturals sobre un territori molt més extens que aquesta comarca que avui denominem Tarragonès.

Seria altament interessant fer una investigació sobre el comportament real de les Administracions quant al compliment o incompliment d'aquelles competències administratives de policia, foment i servei públic en matèria de cultura en l'àmbit provincial tarragoní, des del segle XIX —el segle de l'estructura «província»— fins al XX, quan per dues vegades l'Estat intentà deslliurar-se de la fórmula «estado unitario». Si

Vista del moll de llevant del port de Tarragona a la segona meitat del segle passat. Les carretes a primer terme, eren el sistema de transport habitual entre el port i la ciutat (Frederic Rahola *Del comerç antic i modern de Tarragona*, Il·lustració Catalana, Barcelona, 1911).

tenim en compte aquests fets no pot ser-nos aliena la idea que Tarragona ha estat durant molt de temps un centre on es podia fer quelcom o des d'on podia dirigir-se determinada línia d'actuació. Però cal fer notar també que a 12 km d'una ciutat burocràtica —carregada de molta història— hi havia una ciutat burgesa i comercial amb poder fàctic: Reus, que ha esdevingut també capital d'una altra comarca, el Baix Camp, dins d'aquella que en deïem unitat

més àmplia i característica: el Camp. Però, a la fi, ambdues ciutats eren centres urbans on es generaven i consumien productes culturals, que la majoria de vegades no arribaven als espais rurals. No ens ha de venir de nou veure avui com la història del territori fou la història de les *urbs* i quasi sempre una història política feta des del poder cultural (on residia aquest poder cultural i qui el detentava són preguntes que fem als nostres historiadors del segle XIX).

Gravat del final del segle XVIII que ofereix una perspectiva de la ciutat des del mar. Cal destacar el ja important nucli del barri del port, sorgit a redós de la duana i de les barraques dels pescadors.

TARRAGONA, LA CAPITAL

Podem entendre, doncs, com a la capital, Tarragona, —donada l'estructura de l'aparell d'Estat unitari centralitzat— es concentraren òrgans i serveis. A tall d'exemple, cal pensar en aquella Comisión de Monumentos históricos y artísticos (establerta a totes les capitals provincials per R.O. de 13 de juny de 1844, text jurídic embrionari que pretén «ordenar» el patrimoni cultural, sobretot en funció de la desamortització), l'Escola Normal (1843), l'Institut (1845) i la Biblioteca Provincial. Per altra part, ha de considerar-se la funció eclesiàstica, ja que Tarragona és seu de l'arquebisbat i metropolitana de la província eclesiàstica Tarraconense amb serveis propis (vegi's el significat d'un Seminari on es preparen clergues amb un quadre docent que tramet cultura). Per la peculiar configuració de l'Església tarragonina al llarg dels temps, l'estament eclesiàstic tarragoní tenia una significació molt marcada en el món de la cultura. En aquest sentit cal recordar els precedents: un cardenal Cervantes, un arquebisbe Armanyà, la biblioteca d'Antoni Agustí o la del canonge Foguet, per esmentar-ne només alguns. I considerem allò que en termes d'avui en diríem la iniciativa privada. El 1844 es fundà la Societat Arqueològica Tarraconense. És important valorar el fet que amb les peces reunides per aquesta entitat, la Sociedad Económica de Amigos del País, la Comisión provincial de Monumentos, es crearia el 1874 el Museu Arqueològic de Tarragona (Museo Arqueológico Provincial, ara Museu Nacional Arqueològic de Tarragona).

Tot això requereix personal capacitat, no només uns homes instruits i cultes, sinó també una burocràcia de la cultura que «gestioni», però recordi's que aquest personal viu i treballa a la capital: Tarragona. Quan la cultura començà a «democratitzar-se» —l'any 1863 es fundà l'Ateneo Tarraconense de la Clase Obre-

ra d'extracció majoritàriament menestral i obrera (amb ensenyaments bàsics i aplicats, mercantils, concursos literaris, art dramàtic, música, dibuix, etc. formant una biblioteca pròpia desgavellada el 1939)— seguim tenint en compte que es constitueix a Tarragona, nucli urbà. Hem fet aquestes consideracions per veure com una dicotomia ciutat-camp, urbà-rural incideix des de lluny en l'univers cultural. No ens ha d'estranyar ara com els estudis locals s'han concentrat a la capital, Tarragona, on hi havia una mínima infraestructura i es reunien uns mitjans personals preparats. En aquest sentit, és lògic que això que en diem recerca, investigació local, s'hagi portat des de Tarragona i a Tarragona, contrastant amb l'inexistent aparell dels pobles del Tarragonès, on eren capellans, mestres i metges els únics que per formació podien escorcollar la documentació que restava als arxius parroquials i municipals, de vegades ben migrada per guerres i saquejos, que no arribà més enllà del segle XVI si ens referim als arxius municipals, com ara demostra la inventariació exhaustiva que realitza el personal de l'Arxiu Històric de Tarragona, sota la direcció de J. Cubells i Llorens, o concentrada a la capital.

1939, COMENÇAR DE NOU

Liquidada la República i l'autonomia, comença un nou ordre polític. Després d'una guerra, en la qual es perden vides humanes, vénen els exilis, les depuracions, els «traslados forzosos» dels funcionaris, entre ells, els funcionaris dels serveis de la cultura i l'ensenyament —amb el significat que tot això suposa en el món cultural. Comença una política cultural, la del «Estado nuevo», amb allò de la «unidad». Tarragona, després del parèntesi republicà amb reconeixement i garantia constitucional de les llibertats d'expressió, pensament, associació, etc., torna

a donar la imatge d'una ciutat (nucli urbà amb tot un passat històric gloriós) levítica, una ciutat de capellans, militars, classes passives. La Reial Societat Arqueològica Tarraconense es reconstitueix i serà pràcticament l'única associació privada on es puguin recloure els migrants mitjans humans del món de l'«alta cultura» i investigació i des d'on es pugui intervenir. Altres entitats són dissoltes, no es refan o són «reconduïdes». El *Boletín Arqueológico* és l'única publicació científica que continua la tasca empresa el 1901 i on rep acolliment tota investigació històrico-arqueològica. Mancant altres instruments de difusió, el butlletí —amb la capçalera castellanitzada— té una funció vicària: publicarà des d'arqueologia fins a història eclesiàstica. A l'Arqueològica es reuneixen capellans erudits i preparats (els Serra Vilaró, Batlle Huguet, d'abans de la guerra, per esmentar potser els més professionals), homes d'idees liberals, algun funcionari «trasladado forzoso», altres funcionaris, professors de l'Institut —la màxima institució docent d'aquell temps—, professionals, industrials, comerciants i menestrals il·lustrats. Amb tota aquesta gent es forma una nova llista de socis: potser era signe de «posseir cultura» el fet d'inscriure's a l'Arqueològica. L'any 1948 donarà un fort contingent de nous socis. Llista de socis d'on sorgeix un grup de gent que, tot i comptant amb les limitacions d'aquell temps històric, veritablement algun dia serà considerat com a generació pont entre l'antiga i la nova historiografia local. Junts amb els preveres doctor Serra Vilaró (excavador de la necròpoli paleocristiana el 1923), i el doctor Batlle (responsable del patrimoni artístic diocesà, després, però que féu tot el possible, juntament amb els Mallol, Rebull, Molas, etc., per salvar el total patrimoni dels d'òrgans de la Generalitat en temps de guerra), cal tenir en compte a Sánchez Real, doctor en ciències, que en arribar a Tarragona per ocupar la càtedra de química de l'Institut s'incorpora a les

tasques arqueològiques i prospeccionarà —recordi's— els Munts d'Altafulla, durant aquella dècada dels 40; el professor de dibuix Isidro Valentines, l'advocat Eduard Serres, el metge i prehistoriador Salvador Vilaseca, de Reus, que havia començat les seves investigacions i treballs escrits cap el 1915, home de l'«escola de prehistòria catalana», el doctor Avellà Vives, catedràtic d'història de l'Institut; l'erudit arxiver Jesús Domínguez Bordona, procedent no pas per pròpia voluntat, de Castella; el senyor Molas Sabaté, creador d'un petit museu, etc. Per altra part, a la dècada dels 40, un home de la Gestora Municipal, Enric Olivé i Martínez, estudia la possibilitat d'instituir un institut tarragoní d'investigacions, que no reeixí, però el 1951 es creà l'Institut de Estudios Tarraconenses Ramon Berenguer IV per la Diputació Provincial de Tarragona com a Fundació Pública Provincial (fundació pública de servei, la competència de la qual abraçava totes les «comarcas de la Provincia de Tarragona» i possibilitava *Centros y Delegaciones locales*, algun dels quals arribà a existir precàriament. El mateix 1951 és nomenat director el filòleg Manuel de Montoliu, que residia a Tarragona, secretari, José Sánchez Real (que ho serà fins a 1970), i tresorer, Joan Molas Sabaté (també fins a 1970), així com els primers consellers. Si repassem l'elenc de membres-consellers veurem com molts d'ells són a la vegada socis i/o directius de l'Arqueològica i altres també ocupaven llocs a l'administració pública (activa o consultiva), fet significatiu.

Però serà a la fi de la dècada dels 60 quan en el si del Museo Arqueológico Provincial comença a funcionar un equip de recerques (ER-MAT) en època del director Pedro M. Berges, format per gent molt jove, estudiants, molts dels quals seguiran després carreres universitàries. Als primers anys de la dècada dels 70 tot aquest contingent humà farà cap a l'Arqueològica, i es crearà en el seu si grups de recerques amb actuació a diverses localitats de les comarques de Tarragona, no sense tensions, tot creant algun problema a la «gent establerta». Era ja una altra «generació», la que provocà una modificació dels Estatuts de l'Arqueològica i l'entrada a la Junta directiva de gent nova. Ara semblava que la capital «anava» als pobles. Es tractava d'una «desconcentració». D'aquests petits grups de recerca, tot plantejant-se qüestions d'identitat respecte a la «capital provincial», sorgiria part de la gent que amb el temps constituïria o s'orientaria cap als centres d'estudis locals. Començava a néixer una estructura per potenciar els estudis locals «fora» de la capital. El curs 1970-72, en establir-se a Tarragona la delegació universitària, es potencià l'accés als estudis universitaris de gent jove i no tan jove, que potser, per diverses circumstàncies, mai haurien cursat una llicenciatura, i

facilità també la matrícula de batxillers de pobles i mestres que desitjaven aconseguir un grau superior. Tant dels que anaven a estudiar a Barcelona com dels que ho feien a la delegació de Tarragona (després, Dependències de la Universitat de Barcelona a Tarragona, posteriorment, Facultat de Filosofia i Lletres d'aquella Universitat de Barcelona) sorgirien incorporacions als nous centres d'estudis o entitats similars que es fundarien i a les quals s'uniren també gent inquieta i afeccionats a la investigació dels respectius pobles. Tot aquest canvi d'òptica, la democratització de l'ensenyament i la cultura, les perspectives d'un canvi polític, etc. anirien provocant també una millor activitat administrativa de foment i servei públic per part de l'administració. Amb el canvi de règim polític, la nova Constitució i l'autonomia es produí un gir copernicà...

LA INFLUÈNCIA DE LA UNIVERSITAT

Portar els estudis universitaris a Tarragona, la qual cosa beneficiaria no únicament ni exclusivament a gent del Tarragonès sinó també d'altres comarques properes, suposà, a la llarga, millorar els serveis infraestructurals relacionats amb la investigació: creació de la Biblioteca universitària, d'una Hemeroteca finançada per la Caixa d'Estalvis Provincial, l'Hemeroteca-Biblioteca Municipal, el condicionament de l'Arxiu Històric Municipal, el Museu d'Art Modern de la Diputació el 1976 (ara reconcondonat), projectes de renovació de la Biblioteca estatal amb transferència de gestió a la Generalitat i integrada a la Xarxa autonòmica que finalment ha tornat a obrir el 1989, nous projectes pel Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, la construcció d'una nova seu per l'Arxiu històric —l'antic Archivo Histórico Provincial, de titularitat estatal— i transferència de la seva gestió a la Generalitat amb augment de personal. Per altra part, han col·laborat altres institucions oficials i privades. Una modificació a fons dels Estatuts de l'Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV ha generat el nomenament de consellers joves i la possibilitat de proporcionar ajut als centres d'estudis locals mitjançant convenis de col·laboració (són els denominats, a la pràctica, adherits). A més a més, la Diputació segueix una línia pròpia d'ajuts via subvencions o adquisicions de llibres a altres centres no adherits i ha donat una nova dotació i funcionalitat a les antigues medalles Tapiró i Julio Antonio i la beca Manuel de Montoliu per fomentar la pintura, l'escultura i els estudis de filologia.

Als municipis s'han creat biblioteques públiques, on han col·laborat diverses administra-

cions públiques, s'ha millorat la conservació, promoció i difusió del patrimoni artístic i hi ha ajuntaments que han començat pel seu compte a fomentar la recerca amb la dotació de premis i editant directament obres de divulgació i també d'investigació d'àmbit local.

Al Tarragonès tenim les facultats universitàries de Tarragona com a promotores i incitadores d'investigació. Limitant-nos al camp de la història, podem constatar com la facultat que atorga titulacions genèriques de llicenciat en Geografia i Història ha preparat, no obstant, investigadors i docents competents en arqueologia, història medieval, moderna i contemporània que, molts d'ells, han completat estudis a la pròpia Universitat de Barcelona. Ara, sembla lògic, doncs, un moviment de reivindicació cívica per conservar allò que s'aconseguí i ampliar-ho. A més a més, des de Tarragona s'han dirigit i realitzat tesis de doctorat. L'àmbit territorial objecte d'investigació supera el pròpia comarcal, com pot imaginar-se.

Com a Fundació pública de serveis de la Diputació hi ha l'Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, remodelat i d'àmbit «pluricomarcal». Té per finalitat fomentar i estimular les activitats relacionades amb la promoció i ajut als estudis originals i als treballs d'investigació científica relacionats amb les comarques. Fonamentalment, segueix editant. Desenvolupa la seva tasca per mitjà de seccions i el nombre de publicacions augmenta. No obstant, el fet de mantenir el sistema d'ingrés per cooptació (els consellers són designats pel Consell Ple a proposta del Consell Permanent del propi Institut) no pot oblidar-se la seva tasca d'edició d'estudis sobre temes d'interès real i sobre èpoques històriques no pas gaire allunyades i sobre localitats i comarques «perifèriques» per dir-ho d'una manera entenedora: s'ha editat sobre pobles com La Torre de l'Espanyol o Santa Coloma de Queralt, situats *ad finem*, o una suggestiva monografia sobre els bombardeigs aèris de Tarragona el 1937-1939. Els autors no solament són els «consagrats», sinó també gent que comença a iniciar-se en el camp de la investigació. En aquest aspecte cal destacar la col·lecció «Els llibres de la Medusa», on fins ara ha predominat la publicació de guies de petits municipis adreçades a un públic ampli de lectors i amb un afany de donar a conèixer el patrimoni i la història dels pobles més oblidats pels investigadors i els divulgadors.

Eliseu Soler Álvarez
Director del centre de
recerca «Margalló del Balcó».